Recenzijski izvod

Robert Kuret

Sprememba je osnova pripovedi. Četudi gre za na videz golo ponavljanje, je vanj vedno vpisana razlika. Sprememba se zgodi zaradi radikalizacije antagonizmov situacije ali pa enostavno zaradi tolikšnega časovnega obsega pripovedi, da ta že sam po sebi generira spremembe. V Elvisovi sobi Sebastijana Preglja zaradi že skoraj epske časovne dolžine (od konca sedemdesetih do sredine devetdesetih) poudarja drugo, čeprav vpleta tudi prvo.

To je zgodba o odraščanju, razpadu Jugoslavije in predvsem o nostalgiji. Pripovedovalec Jan nas popelje od svojih otroških let prek prvih prijateljstev, ljubezni, spolnosti, izgube prijateljev do osamosvajanja, ki se dogajajo na ozadju velikih družbenih sprememb na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta. To ozadje vse bolj postaja tudi ospredje: intimna življenja postanejo vse bolj zaznamovana z družbenim. Pregelj to popisuje v preprostem realističnem slogu, kjer so elementi magičnosti, sicer značilni za njegovo delo, redki, recimo v lajtmotivu čarovnika, katerega samomor z začetka romana precej očitno aludira na Titov padec in postopno izstopanje iz otroške nedolžnosti.

SEBASTIJAN PREGELJ
V Elvisovi dnevni sobi

Goga, 2019

V romanu opazimo tri temeljne načine popisovanja zgodnjega otroštva, ki so očitni predvsem v prvi tretjini: povsem otroška perspektiva, zamejena s horizontom vedenja otroškega protagonista, ki se čudi nad sintagmami, kot je poimenovanje tesnega prijateljstva z rit in srajca; proleptični komentarji (ali po domače, flashforwardi) pripovedovalca, s katerimi se vsevedno dvigne nad trenutno situacijo in s pozicije prihodnosti razkrije tok njenih dogodkov (napove, da se bo prijateljstvo skrhalo, govori o vseh posledicah Černobila, ki se bodo razkrile šele z leti); ter še tretja, perspektiva pripovedovalca kot duha, ki lebdi po prostorih otroštva in distancirano, skoraj objektivno opazuje dogajanje. Ta pogled je zaznaven v trenutkih, ko recimo Jan izjavi, da ga ni niti približno zanimalo, kaj se pogovarjajo odrasli, ampak vseeno zna obnoviti ves pogovor očeta in strica o trenutni politični situaciji.

Prav z zadnjim načinom opazovanja sveta preteklosti je povezan tudi realističen slog pisanja. Gre, skratka, za odraz prepričanja, ki ga kasneje ob pogledu na staro razredno fotografijo izrazi tudi Jan sam: preteklost – in njen čas nedolžnosti – obstaja sama zase, petrificirana, ločena od svojega nadaljnjega razvoja. To prepričanje implicira, da jo je mogoče obiskati in objektivno opazovati, ne pa, da gre za spominski konstrukt, ki ni ločen od svojega opazovalca, ki s svojim vedenjem in znanjem nepovrnljivo spremeni tudi sam obraz preteklosti.

Preteklost kot čas otroške nedolžnosti je nemogoči objekt, ki vznikne šele kot izgubljen. Prav pripovedna forma kot utelešenje procesa oziroma spremembe omogoča iluzijo, kjer je ta idilična preteklost sprva bila prisotna, nato pa izgubljena, s čimer zakrije, da je edini način obstoja te idealne preteklosti ravno

To je zgodba o odraščanju, razpadu Jugoslavije in predvsem o nostalgiji.

njena izgubljenost, odsotnost; tej iluziji tu in tam podleže prva tretjina Elvisove sobe, predvsem ko idealizirano, včasih že kičasto ljubko prikazuje nekatere prizore zgodnjega otroštva, kot bi jih skonstruiral nekdo, ki otroško izkušnjo opazuje od zunaj, a nam hoče dati vtis, da jo opisuje od znotraj: kot da je dejansko v idealni prvoosebni izkušnji predšolskega otroka in prvošolca, ne pa le v spominski konstrukciji, ki šele vzpostavi to idealnost in kjer bi bila ta idealnost lahko podvržena refleksiji. A bolj kot roman napreduje proti adolescenci, bolj se – logično – otresa te komponente, bolj upoveduje razpoko in razpadanje sveta, konec oziroma končevanje mladosti.

Pregelj torej potrebuje nekaj časa, da polno razvije poglavitni učinek Elvisove sobe, občutek minevanja. V poglavjih, med katerimi včasih zazeva tudi več let, skačemo iz enega stanja v drugo, od kajenja marihuane s starim prijateljem in pitanja golobov s kruhom, namočenim v vino, neposredno na zvok trobente, ki zjutraj zbudi mladce na služenju vojaškega roka. Janovi odnosi se torej ne razvijajo v dramaturškem loku, ampak šele v sopostavitvi časovno ločenih poglavij. Večina ne razpade zaradi konfliktov, ampak zaradi golega minevanja časa. In čas postaja tudi zaradi osamosvojitve in vojne na Balkanu vedno bolj turbulenten, s čimer pospeši izstop iz mladosti.

Roman se proti koncu celo začne zapirati sam vase, saj Jan skoraj dobesedno obnavlja nekatere dogodke, o katerih smo brali v prvi tretjini. Že v času samega romana se torej zgodi nostalgičen obrat k začetku romana, k dogodkom, ki jih je pripovedovalec izkusil pred 250 stranmi. Linearno napredujoči čas, ki je upovedoval izgubo otroške nedolžnosti, se ukrivi in zapre v cikličnost, ki se bo vedno znova začenjala od začetka do točke preloma, torej do točke, ko se svet nepovrnljivo spremeni, ko je mladost nepreklicno končana, ko posledice vojne dokončno zaprejo vrata v čas nedolžnosti. In V Elvisovi sobi je v svoji strukturi, ki jo podčrta s koncem, tak roman, ki konec zopet poveže z začetkom, podobno kot še en roman o spominu na mladost, Starec in jaz Sarivala Sosiča, v katerem mladost pomeni prisotnost smisla. Prav s tem Pregelj razpre še drugo možnost branja: če je bila težava Elvise sobe, da je na trenutke izumetničeno idealizirala mladost ter jo predstavljala kot nekaj sprva obstoječega in postopoma izgubljenega, pa v zaključku ravno s ponovitvijo idealiziranih prizorov z začetka romana nakaže možnost njihovega ontološkega premika in samega načina, kako jih pripovedovalec dojema, ter jih tako umesti nekam med realnost in fantazmo. Tja, kamor konec koncev tudi sodijo.

Duhovnik, pesnik in kritik oblasti

Ernesto Cardenal *Umrl je eden najpomembnejših pesnikov na svetu*

Ob vsesplošnem ukvarjanju s koronavirusom je slovenski kulturni in medijski sceni ušla novica, da je 1. marca umrl eden najpomembnejših pesnikov na svetu, 95-letni Ernesto Cardenal, ki je bil v času revolucionarne sandinistične vlade od leta 1979 do 1987 tudi nikaragovski minister za kulturo.

Marko Jenšterle

V slovenščini je leta 1986 v prevodu Nika Koširja izšla njegove knjiga *Psalmi*, leta 1997 so v prevodu Cirila Berglesa njegove izbrane pesmi izšle v knjigi *Pomlad, ki diši po Nikaragvi*, leta 1988 pa je Janko Messner v Celovcu izdal dvojezično slovensko-nemško knjigo njegovih pesmi *Nikaragva, moja ljubljena – Nicaragua mein geliebtes*.

Ernesta Cardenala smo imeli leta 2014 priložnost poslušati in gledati v Cankarjevem domu, ko je svojo poezijo bral ob spremljavi glasbenikov Anibala Civillotija iz Argentine in Fernanda Diasa Coste iz Portugalske. Njegove slovenske prevode je bral igralec Branko Jordan.

Tridnevno žalovanje

Cardenal je šele pri enaintridesetih postal duhovnik. V Ameriki je vstopil v samostan trapistov, takrat pod vodstvom Thomasa Mertona, ki je pomembno vplival tudi na njegovo poezijo. Tedaj se je naučil, da duhovniki ne morejo biti indiferentni do socialnih in političnih problemov ljudstva, kar ga je nato pripeljalo do revolucije.

Ob njegovi smrti je nikaragovska vlada, ki jo vodi njegov nekdanji revolucionarni kolega Daniel Ortega, razglasila tridnevno žalovanje, kar je svojevrstna farsa, saj je bil Cardenal zadnja leta eden največjih kritikov te oblasti. Ortega in njegova žena Rosario Murillo sta se namreč popolnoma izneverila nekdanjim idealom sandinistične revolucije in se spreobrnila v prava kapitalista, ki sta si uzurpirala tudi samo državo. Zato ni bilo nič čudnega, da so njuni mladi in nahujskani privrženci med tridnevnim žalovanjem z izgredi motili mašo ob pesnikovi smrti. Nekaj dni za tem so ga na njegovo željo pokopali na otoku Solentiname, na katerem je nekoč vzgajal mlade pesnike, pisatelje in slikarje in tudi revolucionarje.

Ferlinghetti in Ginsberg kot gosta

Da bi se izognili novemu omalovaževanju pesnika, so ga pokopali dan prej, kot je bilo napovedano. O skupnosti na otoku Solentiname mi je leta 2011 v Managvi v pogovoru za *Književne liste* dejal: »Ustanovil sem jo po Mertonovem nasvetu. Mnogi moji učenci so nato odšli v oboroženi boj in nekateri v njem tudi umrli. Po zmagi revolucije so me imenovali za ministra za kulturo in tedaj sem med drugim skrbel za to, da so v Nikaragvo prišli intelektualci z vsega sveta.« Še posebej tesne vezi je v tistih časih gojil z ameriškimi beatniki, saj sta ga obiskala tako Lawrence Ferlinghetti (ta je celo napisal knjigo *Seven days in Nicaragua Libre*) kot Allen Ginsberg, ki je leta 1986 šel v Nikaragvo po svojem nastopu na struških večerih poezije v Makedoniji.

Foto Marko Jenšterle

Ernesto Cardenal je bil v času revolucionarne sandinistične vlade od leta 1979 do 1987 tudi nikaragovski minister za kulturo.

Papeževo javno ponižanje

Nikaragovska revolucija je bila zelo posebna. Teologija osvoboditve, katere pomemben predstavnik je bil ravno Ernesto Cardenal, je tu našla plodna tla. Krščanstvo in marksizem sta se v Srednji Ameriki znašla z roko v roki, zato ni čudno, da je papež Janez Pavel II. leta 1983 ob obisku Nikaragve Cardenala javno ponižal. Pesnik ga je na letališču čakal skupaj z drugimi ministri, ko je prišel na vrsto za rokovanje, je pokleknil in papežu hotel poljubiti prstan, ta pa je odmaknil roko in ga javno grajal, ker ni spoštoval njegovega ukaza, da mora izstopiti iz revolucionarne vlade. Na vprašanje, kaj si je tedaj mislil, mi je povedal: »Papež mi je dejal, da moram urediti svoj položaj. Pri tem je meril na položaj duhovnika v revolucionarni vladi, toda njegove zahteve so bile zelo nepravične, saj je nikaragovski nadškof pred tem že javno objavil, da lahko duhovniki, ki imamo položaj v vladi, to opravljamo še naprej. Naša revolucija je bila drugačna od poljske, kjer je bila tamkajšnja komunistična vlada naperjena proti cerkvi in zato v tej katoliško močni državi nepopularna.« Ernesta Cardenala je v Cerkvi šele lani rehabilitiral sedanji papež Frančišek.

poetični intermezzo

Boris A. Novak

PRETEKLOST IN PRIHODNOST

Preteklost se stalno spreminja,
edino prihodnost je ista.
Nikogaršnja, prazna in čista,
skrivnostna kot praznična skrinja.

Čigav je portret? In stopinja?
Imena na grobu, sred listja?
Vladar po minulosti lista
in trga spomin, da izginja.

Preteklost se stalno spreminja
z odtenki spominskega kista.
Edino prihodnost je sinja.

Nihče se je še ne spominja.
Popolnoma moja in čista,
zapre se nad mano kot skrinja.

Lunin koledar: praznična pesniška pratika
Goga, 2020

Zgodba o ljudeh, dogajanju in knjigah

Hiša velikih zgodb *Milan Matos v avtobiografiji popisuje turbulentno zgodovino slovenske »žepne multinacionalke«*

Zarečenega kruha se največ poje, to dokazuje tudi Matosova knjiga z naslovom *Hiša velikih zgodb: štiri desetletja izzivov, strasti, predanosti, porazov in zmag*, ki je konec preteklega leta izšla v programu tržiške založbe Učila International: človek, ki je bil prepričan, da je treba zaposlitev ali vsaj delovno mesto zamenjati na pet do sedem let, je po prihodu v založbo ostal tam do odhoda v pokoj.

Igor Bratož

Hiša velikih zgodb je zgodba o »ljudeh, dogajanjih in knjigah«, nekakšna dvojna biografija, življenjska pot poslovneža, ki je bil v založbi skoraj štiri desetletja in jo je zapustil kot glavni direktor, in hkrati pomenljiva zgodba ne le o največji tukajšnji založbi, ampak o turbulentnih desetletjih večnega bolnika – slovenskega založništva.

Stran od strupov

Matos v knjigi razgrne zgodbo o svojih začetkih, ko se je najprej odločil, da kljub odločbi o zaposlitvi v rokah ne bo prodajni inženir v zastopstvu velike ameriške tehnološke multinacionalke, kot pripravnik v zunanjetrgovinskem oddelku drugega zastopniškega podjetja pa je intuitivno sklenil, da karierno pot, kot se reče danes, v poslu s pesticidi in insekticidi opusti (»strupi niso bili del moje zgodbe,« navrže) in se loti izzivov, ki jih je ponujala zaposlitev v Mladinski knjigi: »Šele kasneje in tudi sedaj se zavedam, kako enkratna priložnost mi je bila dana. Kako sem se pravzaprav nehote in nevede pripravljal na nekaj posebnega, celovitega, večplastnega, kar tudi je založništvo.«

Devet odstotkov prebivalstva

Prvi izziv, ki ga je dobil v veliki založbi, je bila ustanovitev prvega slovenskega knjižnega kluba po vzoru in licenčnem modelu nemške založbe Bertelsmann, ki je Mladinski knjigi obljubljal precej, saj je kazal velik poslovni potencial. Kmalu se je izkazalo, da je s projektom, ki je meril na takrat veličastnih sto tisoč članov in obljubljal velike dobičke, a zahteval uvajanje dotlej v Jugoslaviji neobičajnih poslovnih prijemov, prepuščen sam sebi.

Kljub skromnim začetkom z minimalnim klubskim centrom v knjigarni Konzorcij januarja 1972 se je projekt izkazal za več kot imenitno idejo, leta 1981, poroča Matos, so imeli rekordnih 174.000 članov, devet odstotkov prebivalstva, še bolj pomenljiv pa je njegov podatek: »Tedaj in še kasneje je klub pomenil od 40 do 50 odstotkov prihodkov založbe.«

Časi nizkih rabatov in provizij

Nekaj podobnega, novega in uspešnega je Matos »podpisal« s sodobnim projektom informacijske podpore v založbi, ki je Mladinski knjigi omogočil bolj učinkovito in konkurenčno vodenje tako knjižnega kluba kot drugih trženjskih in prodajnih dejavnosti. Seveda se Matos ob pripovedovanju svoje zgodbe ne more izogniti splošnemu stanju slovenskega založniškega pogona, omenja čase, ko so bili prodajni stroški za knjigo bistveno nižji, rabati, ki jih je založba dajala knjigarni, so bili nekoč od dvajset do petindvajset odstotkov, provizije zastopnikov oziroma akviziterjev od deset do dvanajst odstotkov, a čas je prinesel drugačne številke: skupni prodajni stroški so sčasoma prišli na približno polovico prodajne cene knjige.

Predstavitve Matosove knjige sta se udeležila tudi založnik in publicist Samo Rugelj (levo) in Srečko Mrvar (desno), direktor založbe Učila International. Fotodokumentacija Dela

Dolg boj za osamosvojitev

Matos poroča o logističnem problemu vse bolj uspešnega podjetja, ki je distribuiralo več kot milijon izvodov knjig na leto – premajhnih skladiščnih prostorih. Rešil ga je z drznim nakupom velikega sodobnega skladišča Slovenijalesa na licitaciji, o katerem pove: »V letu 1994 je bila v Sloveniji to največja nepremičninska transakcija.« Doda pa še nikdar uresničeno upanje tukajšnjega založništva: »(...) pridobili smo ogromno skladišče, več kot trikrat večje od naših potreb. Sedaj smo lahko realno sanjali o tem, kako bi imele vse slovenske založbe skupen distribucijski center.«

Skoraj polovico knjige Matos nameni precej natančnemu popisovanju dolgotrajnega boja za lastniško osamosvojitev založbe, ki ji je najprej grozil sovražni prevzem konkurenčne DZS, potem pa je bila na milost in nemilost prepuščena tudi politično intoniranim državnim strukturam, ki so – tak je bil vtis – orkestrirano in dirigirano delovale in vplivale tako na odvetnike kot na sodišča in državne agencije. »Omrežje, ki je bilo prepleteno lastniško, upravljavsko in politično, pa povezano s ključnimi igralci.«

Pravi, motivirani ljudje

V sklepu knjige je Matos jasen: »V zadnjem polnem letu 2008 mojega vodenja smo imeli v Skupini MK 18 delujočih družb. Večino smo ustanovili sami, osem smo jih prevzeli. Polovica družb je delovala v tujini, predvsem na Hrvaškem. V tujini smo ustvarili 30 odstotkov vseh prihodkov. (...) V letu 2008 smo imeli v Skupini skupaj 140 milijonov evrov prihodkov in v založbi 6 milijonov bilančnega dobička, izplačali smo dobre 4 milijone evrov dividend in imeli 1640 zaposlenih. To leto smo v založbi izdali 576 naslovov, v drugih družbah pa še 400, skupaj skoraj 1000 naslovov.«

Matosov pristavek pokaže zdajšnjo splošno sliko slovenskega založništva: »Danes je dejavnosti MK izven Slovenije bistveno manj, tretjina tega, kar je bilo. (...) Na domačem terenu je poslovanje že leta dolgo nezadostno ali negativno. (...) Prihodki so se v desetih letih prepolovili od konsolidiranih prihodkov v letu 2008, ki so znašali 140 milijonov evrov, na 70 milijonov v letu 2018.«

Kaj na koncu ugotavlja človek, ki se je v času svojega založniškega delovanja tako ali drugače srečal z več kot dvajset tisoč knjigami, dobitnik Schwentnerjeve nagrade za življenjsko delo leta 2004? »(...) rezultatov ne dajejo poslopja, stroji, licence, ampak le pravi, motivirani ljudje. Oni so vzvod, ki je sposoben z vsem drugim ustvarjati ali uničiti.«